

**MÁTYÁS
KIRÁLY
ZENTÁN**

**МАТИЈА
КОРВИН
У СЕНТИ**

Történelmi Levéltár, Zenta / Историјски архив Сента
Zenta Község Idegenforgalmi Szervezete / Туристичка организација општине Сента
Thurzó Lajos Művelődési-Oktatási Központ / Културно-образовни центар „Thurzó Lajos“

2018

Mátyás király trónra lépésének 560. évfordulóját ünnepeljük. Az országot gyarapító és megvédő erőkezű uralkodót kivételes politikai tehetséggel és hadászati zsenialitással áldotta meg a sors. Országát stabil királysággá és európai nagyhatalommá tette, amiért az utókor nosztalgiával emlékezik rá.

Már királlyá választása évében, 1458 augusztusa végén a déli végekre indult, hogy visszatartsa és elűzze a török hódítókat országa déli határáról. Eme útja során Zentán időzött szeptember 11-én, amiről egy itt kiadott okleveléből értesülhetünk. Nyilvánvaló, hogy Mátyás király nem véletlenül állt meg Zentánál, illetve tartózkodott itt rövid ideig. A város már akkor jelentős település a Tisza mellett, s minden bizonnyal ennek ismeretében döntött úgy a király, hogy útját itt kis időre megszakítja, uralkodói feladatainak ellátása végett. Ennek köszönhetjük rövid zentai tartózkodását, melyről eddig szinte nem, vagy alig tudtunk.

Ennek az útnak a célját, zentai tartózkodását és itt kiadott oklevele tartalmának vizsgálatát vállaltuk e közös munkában, hogy e jelentős évfordulón a zentaiak is hozzátegyék a maguk „történetét” Mátyás király korszakához, ezáltal méltóképp emlékezve az uralkodóra.

Az idei Mátyás király emlékében mi, zentaiak is méltán ünnepelhetünk, hiszen azon viszonylag kevés település közé tartozunk, melyet a szép emlékü uralkodó 560 éve kitüntetett figyelmével.

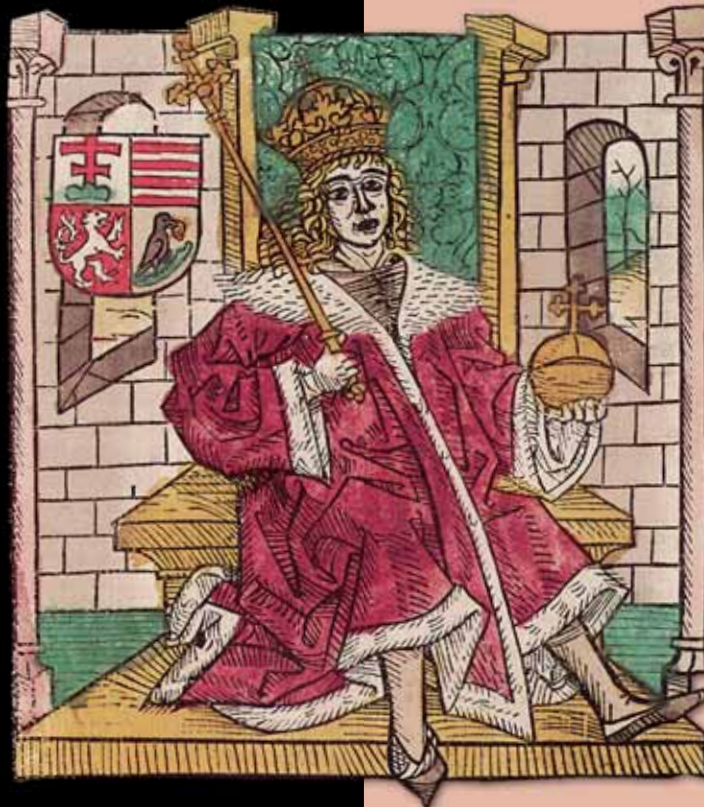

Прослављамо 560-годишњицу ступања Матије Корвина на престо. Овом владару чврсте руке који је допринео миру и развоју државе судбина је подарила изузетну надареност за политику и војну генијалност. Своју земљу је претворио у стабилно краљевство и европску велесилу, због чега га се касније генерације сећају са носталгијом.

Већ исте године када је изабран за краља, крајем августа 1458, креће на југ како би зауставио и прогнао османске снаге са јужне границе свог краљевства. Током овог свог путовања боравио је у Сенти 11. септембра, о чему смо могли да стекнемо сазнања захваљујући једном декрету који је краљ ту издао. Очигледно је да се Матија Корвин није случајно зауставио, то јест накратко боравио у Сенти. Град је већ тада био место крај Тисе од великог значаја и вероватно је, знајући то, краљ одлучио да ће своје путовање баш овде накратко прекинути како би могао да обави своје државничке дужности. Овоме дугујемо његов кратак боравак у Сенти о коме до сада скоро да и нисмо, или смо пак мало знали.

На себе смо, у оквиру овог заједничког рада, преузели анализу циља овог пута, задржавања у Сенти и овде издатог декрета, како би приликом ове значајне годишњице и Сенћани могли да додају своју причу о чувеној ери Матије Корвина и да се на тај начин присете овог владара на њему достојан начин.

Током 2018. године, године посвећене Матији Корвину, и ми, Сенћани, можемо да славио на достојанствен начин, јер припадамо прилично малом броју места које је овај омиљени владар пре 560 година почаствовао својом пажњом.

Мátyás király ábrázolása
a Thuróczy-krónikában (1488)

Представљање Матије Корвина
у хроници Туроци (1488)

Mátyás király a magyar történelem talán legismertebb és legnépszerűbb alakja, akinek személyéhez számtalan történet, monda, néphagyomány és közhely kötődik. A köztudatban a nép által kedvelt uralkodóként maradt fenn az emlékezete, viszont uralkodása alatt korántsem volt olyan népszerű az állandó háborúskodása és a hadicélokra kivetett adói miatt.

Autokratikus módon uralkodott, nem hallgatott a nemességre, és a törökök elleni fellépése is a velük való békekötés kikényszerítésére korlátozódott, hogy a Felvidéken, Csehországban és Ausztriában hatékonyan tudjon harcolni tervei megvalósítása érdekében. Fő törekvése volt – amely egyben hosszú távon is meghatározta külpolitikáját –, hogy elnyerje a német-római császári trónt. Viszont el kell ismernünk, hogy uralkodása alatt Magyarország európai szinten nagyhatalomnak és viszonylag gazdag országnak számított, melynek székhelye Buda, az európai kultúra és a reneszánsz egyik fellegvára lett.

Mátyás uralkodását hagyományosan három korszakra osztja a politika- és hadtörténeti irodalom: 1458 és 1468 között szilárdította meg hatalmát, az 1468 és 1478 közötti időszakot a reformok, a cseh- és morvaországi harcok jellemzik, míg az 1478 és 1487 közötti évtizedet az osztrák háborúk és a trónöröklés politikai-katonai előkészületei határozzák meg.

Mátyás uralkodói nagyságát mutatja, hogy az alapjában véve gyenge hatalmi helyzete ellenére mindig keresztül tudta vinni akaratát, élni tudott a királyi jogaival, a főurak egy részét pedig maga mellé tudta állítani. A kormányzásba nagyszámú kinevezett bárót vont be, tehetséges embereket nevezett ki a fontos posztokra, és a királyi kancelláriát személyesen felügyelte. A kihalt családok birtokait köznemesei között osztotta szét, akiket később az arisztokrácia körébe emelt. Hivatali rendszerét hozzáértési és rátermettségi alapon építette ki, illetve az igazságszolgáltatást is átalakította, hatékonyabbá téve a bíraskodás rendszerét.

Mátyás király a kultúra és a reneszánsz nagy pártolója volt, udvarában híres művészek, tudósok, írók, történészek fordultak meg, könyvtára, a híres Corvina több ezer példányból állt. Ugyanakkor nagyszabású építkezések is folytak szerte az országban, mind Budán, mind vidéken.

Mátyás király uralkodása alatt országa nagy és erős államként létezett, ami a későbbi kudarcok és vereségek korszakából nézve még inkább felnagyítja és megszépíti az ellentmondásos király pozitív alakját és emlékét.

Mátyás királlyá választása és uralkodásának első éve (1458)

Miután Magyarország királya, V. László (Habsburg) 1457 novemberében váratlanul meghalt gyermektelenül, a trónigénylés külföldi lehetősége felvillant ugyan az 1439-ben elhunyt Habsburg Albert volt király lányai, Anna és Erzsébet előtt, de a már akkor tekintélyes és jelentős területeket birtokló hazai nagyurak (Garai, Újlaki, Hunyadi-család) befolyása ezt tárgytalanná tették. Ezzel a királyválasztás lehetősége az ún. Hunyadi-párt, illetve annak vezetője, Szilágyi Mihály kezébe került, aki nemeseivel elhatározta, hogy az egyetlen megmaradt Hunyadi gyermeket, az ifjú Mátyást ültetik a királyi trónra.

A katolikus egyház élén álló III. Callixtus pápa is Mátyás megválasztását támogatta, mivel nagy tisztelője volt apjának, Hunyadi Jánosnak a törökellenes harcai miatt, s abban bízott, hogy Mátyás folytatni fogja a törökök elleni küzdelmet.

Mátyás királlyá való megválasztásához azonban politikai alkuk sorát kellett megkötni, s miután ez megtörtént, és a Hunyadi-párt mögött erős szövetség állt, hozzáláthattak a tervük megvalósításához. 1458. január 12-én Szegeden a magyar főurak (köztük a Szilágyi testvérek és Garai László nádor) véglegesítették a királyválasztás feltételeit.

1458. január 23-án a magyar főurak (köztük Széchy Dénes bíboros prímás) végleg megegyeztek a királyválasztást illetően, amit egyházi szertartás és az ősi szokás szerint áldomás követett, amikor már fel-felhangzott a király neve, ugyanúgy a Duna partján és jegén összesereglett köznemesek között, valamint Rákos mezején és Pest utcáin is. Másnap, a január 24-én megtartott országgyűlésen a budai várban Szilágyi katonáinak jelenlétében Mátyást távollétében királlyá választották. Mivel Mátyás még kiskorú volt (akkor a teljes nagykorúság elérése a 24. életév betöltéséhez kötődött), a nagybátyját, Szilágyi Mihályt választották mellé kormányzóknak.

A középkori Buda Hartmann Schedel *Világkrónikájában* (1493)

Szilágyi Mihály kormányzó, Garai László nádor és Újlaki Miklós erdélyi vajda szövetsége Prágából hazahozta Mátyást, aki a budai Nagyboldogasszony- (Mátyás-) templomban február 14-én letette a királyi esküt az ország szabadságjogai megtartására, majd a királyi palotában elfoglalta trónját.

Az ifjú király csakhamar szembesült azzal, hogy az a nemesség, amelynek lelkesedése a megválasztásakor szinte határtalan volt, most az áldozatvállalás minden formájától elzárkózik. Hiányzott az állam működésének két alapfeltétele: a tekintély- és törvénytisztelet, valamint a hatalom biztosítékaként a pénz és a hadsereg.

МАТИЈА КОРВИН У СЕНТИ 11. СЕПТЕМБРА 1458.

Матија Корвин је вероватно најпознатија и најпопуларнија личност мађарске историје за коју се везује безброј прича, легенди, народних традиција и знаменитости. У сећању народа остао је запамћен као владар вољен од стране својих поданика, међутим током своје владавине он уопште није био толико популаран - што због сталног ратовања, што због војног пореза који је наметао.

Владао је аутократски, није слушао племство, док се став који је заузео против Турака више ограничавао на то да издејствује склапање мира са њима како би у Горњој Угарској, Бохемији и Аустрији могао што ефикасније да се бори зарад остварења својих планова. Његов главни циљ је био – што је уједно била и дугорочна одредница његове спољне политике – да освоји престо Светог римског царства. Међутим, морамо да признамо да је за време његове владавине Мађарска важила за велику и за релативно богату земљу на позорници Европе, док је њен главни град Будим постао једно од упоришта европске културе и ренесансе.

велики број барона, за битне положаје је именовао талентоване људе, а краљевску канцеларију је сам надзирао. Поседе изумрлих породица поделио је међу припадницима нижег племства, које је касније издигао у круг високе аристократије. Систем својих службеника је изградио на основу њихове стручности и надарености, а реформисао је и правосудје, учинивши јурисдикцију ефикаснијом.

Матија Корвин је пуно допринео успону културе и ренесансе; његов двор посећивали су познати уметници, научници, писци и историчари, док је његова библиотека, чувена Корвинијана, бројала више хиљада наслова. Истовремено су се изводили и амбициозни грађевински радови по целој земљи – како у Будиму, тако и у провинцији.

За време владавине Матије Корвина његова је земља била велика и јака држава која, посматрана из перспективе каснијег периода неуспеха и пораза, још више велича и чини лепшим лик и сећање на овог контрадикторног краља.

Избор Матије Корвина за краља и прва година његове владавине (1458.)

Након што је краљ Мађарске, Ладислав V Хабзбуршки, изненадно преминуо у новембру 1457. без потомства, појавио се трачак могућности да престо припадне страним наследницима, кћерима краља Алберта II Хабзбуршког (упокојеног 1439. године), Ани и Елизабети. Међутим, утицај представника високог племства (породице Гараи тј. Горјански, Ујлаки и Хуњади које су тада већ поседовале престиж као и значајне територије) ово је учинио немогућим. Овим потезом је могућност избора краља прешла у табор Хуњадијевих, тј. у руке њиховог вође, Михаља Силађија, који је заједно са својим племићима одлучио да ће на трон поставити једино преживело дете Хуњадијевих, младог Матију.

Папа Калист III је као поглавар католичке цркве такође подржавао избор Матије за краља, првенствено јер је био велики поштовалац његовог оца, Јаноша Хуњадија, због његових похода против Турака, али и зато што се надао да ће и Матија наставити да се бори против Османлија.

Међутим, за избор Матије за краља било је потребно направити низ политичких компромиса, али када се то и десило и када се иза странке Хуњадијевих формирао јак савез, реализација планова могла је да почне. Представници вишег мађарског племства (међу њима и браћа Силађи и надор Ласло Гараи, тј. Ладислав Горјански) су 12. јануара 1458. у Сегедину привели крају испуњавање услова за избор краља.

Двадесет трећег јануара 1458. више племство (међу њима и острогонски надбискуп Дионизије Сечи) напослетку је постигло договор о избору краља праћен црквеним обредом и, по древном обичају, здравицом током које се већ могло чути име новог краља, а слично је било и у кругу племића који су се окупили на обали Дунава и на самој залеђеној реци, на ливади Ракош и по улицама Пеште. На сабору одржаном сутрадан, 24. јануара, у Будимском дворцу у присуству Силађијевих војника, Матија је проглашен краљем у одсуству. Пошто је Матија још био малолетан (у то време се пунолетство стицало са навршеном 24. годином живота), његов ујак, Михаљ Силађи, изабран је за регента.

Средњовековни Будим у *Светској хроници* Хартмана Шедела (1493)

Политичка и војно-историјска литература владавину Матије Корвина традиционално дели на три периода: своју власт учвршћавао је између 1458. и 1468. године, а период између 1468. и 1478. карактеришу реформе као и ратови на територији Бохемије и Моравске, док су деценију између 1478. и 1487. године одређивали аустријски ратови као и политичко-војне припреме за преузимање престола.

Владарску величину Матије Корвина највише показује чињеница да је упркос свом – у суштини слабом – положају увек успевао да спроведе своју вољу, умео је да искористи своја краљевска права и да је један део вишег племства успео да построји уз себе. У своју владавину је укључио

Mátyás felmérte a lehetőségeket és hosszabb távú terveit, ennek függvényében elhatározta, hogy nem teljesíti a korábban megkötött politikai alkukat, és igyekezett megszabadulni a felette gyámkodni akaró főuraktól. Hangsúlyozni kell azonban, hogy Mátyás tisztában volt azzal, hogy a legnagyobb birtokosok, mágnások megkerülhetetlen tényezőnek számítanak (1458-ban Mátyás az ország várainak és uradalmainak csupán egytizede felett gyakorolt földesúri hatalmat).

Mátyás király dombormű,
Lombard mester, 1465 körül

Рельеф краља Матије,
мајстора Ломбард, око 1465

Mátyás szokatlan és határozott fellépését nemcsak ösztönös tehetségének köszönhetette. Jártasságát politikai, jogi és katonai téren a korábbi humanista nevelői biztosították; széles körű ismereteket szerzett egyház- és államjogi tudományok terén, megtanult latinul, németül, csehül. Klasszikus latin szerzőktől olvasott, ezen belül hadtudományi munkákat Nagy Sándorról, Hannibál ravaszágáról stb.

Nem véletlen tehát, hogy már uralkodása kezdetén saját belátása szerint cselekedett, sokszor felülírva a hatályos törvényeket. Ez a magabiztosság és döntőképeség, illetve helyzetfelismerés inkább arra vall, hogy Mátyás nem tizenöt éves kamaszként lépett trónra, hanem a huszadik éve közelében járt. (Thomasi, a velencei követ a királyválasztás másnapján jelenti, hogy a király tizennyolc éves, de Aeneas Sylvius trieszti bíboros, a későbbi II. Pius pápa is néhány héttel a választás után ugyanilyen idősek mondja Mátyást.) Tény, hogy Mátyás születési évét nem lehet pontosan meghatározni. A korhű dokumentumok, oklevelek egybevetésével

(melyekben felmerül Mátyás neve) a legvalószínűbb, hogy 1440-ben vagy valamivel 1440 előtt született (és nem 1443-ban, mely dátum újabban gyakori a király különféle életrajzaiban).

A kormányzásba bevont tehetséges emberek mellett Mátyás az uralkodása végéig alapvetően a régi mágnás-birtokos rétegre támaszkodott, és igyekezett velük kesztyűs kézzel bánni. A mágnások és a püspöki kar támogatása révén tudott csak évről évre (sőt egy évben többször is) adókat kivetni a felvidéki csehek és a törökök elleni harcok kiadásainak a fedezésére, illetve az állandó és jelentős zsoldos haderő fenntartására, mely fontos szerepet játszott hatalma megvédésében. Mindemellett a hatalma megszilárdítása érdekében és politikai téren is nagymértékben támaszkodott a diplomata-főpap és korábbi nevelője, Vitéz János tanácsaira. Mátyás kiváló stratégia volt, s nem csak a harctéren. Politikai céljait sokszor tárgyalásokkal, pénzzel, alkukkal, megállapodásokkal érte el, mindig szem előtt tartva országa biztonságát.

1458 márciusában Mátyás Szilágyit a déli végekre küldte a török veszély elhárítására, valójában a távollétét használta ki arra, hogy kivegye kezéből a kormányzóságot. Végül Szilágyi is belátta, hogy Mátyás mellőzi őt a döntéshozatalnál, és még az év nyarán kényszerűen lemondott a kormányzói tisztségéről.

Mátyás az egymás után ellene forduló főurak ellenében az 1458. évi júliusi pesti országgyűlésen a nemesek előjogainak megerősítésével megszerezte a köznemesek támogatását. Elfogadta uralmának korlátozását, melyet még a januári királyválasztó országgyűlés foganatosított. Ígéreteket tett bizonyos adók mellőzésére, hogy hivatalokat csak magyaroknak ad a királyi tanács akarata szerint, az országot saját költségén fogja megvédeni stb. E később be nem tartott ígérekkel azokat a független köznemeseket állította maga mellé, akik még nem tartoztak a nagybirtokosok táborába.

Ugyanekkor, ezen az országgyűlésen fosztotta meg nádori méltóságától korábbi pártfogóját, Garai Lászlót, és az országgyűlés résztvevőitől Mátyás hűségüket követelt meg, sőt a távollévóktól is. Ez volt Mátyás uralkodása alatt az első országgyűlés (a legújabb kutatások szerint minden bizonnyal július 25-e és augusztus 5-e között), melyen sikerült a még ingatag hatalmát megerősítenie, s egyelőre biztosítani a megfelelő hátteret megkezdett politikájának véghezviteléhez.

Mátyás király útja a déli végekre és zentai tartózkodása (1458. augusztus–december)

Hunyadi Mátyás az uralkodása alatt viszonylag sok esetben hagyta el a budai várat, illetve az országa területét, s bátran állíthatjuk, hogy ő volt az utolsó sokat utazó középkori lovagkirály. Legtöbbször hadicélokkal indult szomszédjai felé, és sok esetben személyesen vezette hadjáratait.

Az utazásai, illetve hadjáratai alatt kiadott parancsai, okiratai, valamint a kíséretében lévők feljegyzései alapján fel lehet térképezni a király útját. A királyi itinerárium, vagyis az uralkodó útinaplója számos homályos kérdés megválaszolásában és más megállapítások pontosításában játszik nagy szerepet. Az útinaplóból tudhatjuk meg, hogy a király merre járt, hol és mikor, melyik településen tartózkodott, illetve adott ki parancsot vagy más, történeti szempontból fontos okiratot, melyet fel lehet használni vitás kérdések eldöntésénél.

Mátyás királlyá választását követő első útjára májusban került sor: a Buda–Veszprém–Fehérvár–Buda útvonalon, viszont az út célja máig homályos.

Савез између регента Михаља Силађија, надора Ладислава Горјанског и трансилванијског војводе Миклоша Ујлакија издејствовао је повратак Матије из Прага, који је потом у цркви Свете Богородице у Будиму (данас црква Матије Корвина) 14. фебруара положио краљевску заклетву да ће да очува слободу своје земље и заузео је свој престо у Краљевској палати.

Млади краљ се убрзо суочио са чињеницом да племство, чија је еуфорија у тренутку његовог избора била готово бескрајна, сада ни на који начин не жели жртвовати. Недостајала су два основна услова за функционисање државе: углед и поштовање закона, као и гаранција власти – новац и армија.

Матија је проценио могућности и своје дугорочне планове и на основу тога је одлучио да неће испоштовати раније склопљене политичке договоре и настојао је да се ослободи племства које је „брижно бдило“ над њим. Морамо, међутим, да истакнемо да је Матија био свестан да су највећи земљопоседници, магнати, важили за неизбежне факторе (1458. године Матија је имао земљопоседничку власт над свега једном десетином двораца и поседа у држави).

Свој необичан и одлучан наступ Матија није дуговао само свом инстинктивном таленту. Његову стручност у областима политике, права и војске утемељили су његови некадашњи учитељи. Стекао је широко знање из наука које су изучавале црквено и државно право, а савладао је и латински, немачки и чешки језик. Читао је дела класичних латинских писаца, међу њима и текстове о војном умећу Александра Великог, о лукавости Ханибала, итд.

Није случајно што је већ на самом почетку своје владавине поступао по свом нахођењу, често уводећи измене у већ постојеће законе. Ова његова самоувереност и способност да доноси одлуке и да спозна ситуацију у којој се налазио више указује на то да Матија на трон није ступио као младић од 15 година, већ да је био скоро у својим двадесетим (Томаси, венецијански изасланик, дан након избора краља јавља да краљ има 18 година, док је тршћански кардинал Енеа Силвио, будући папа Пије II, само неколико недеља после избора Матију назвао осамнаестогодишњаком). Чињеница је да годину рођења Матије Корвина није могуће тачно одредити. Поређењем аутентичних докумената и списа из тог времена у којима се спомиње Матијино име, долазимо до закључка да је највероватније рођен 1440. године или нешто пре 1440. (а не 1443. као што се то често спомиње у разним новијим краљевим биографијама).

Поред талентованих људи које је укључио у своју власт, Матија се до самог краја своје владавине првенствено ослањао на слој старих магната-велепоседника и увек је пажљиво поступао са њима. Једино је уз помоћ подршке велепоседника и свештенства успевао из године у годину (чак и неколико пута годишње) да намеће порезе због покривања трошкова рата са Чесима из Горње Угарске и са Османлијама, као и за издржавање сталне и бројчано велике војске која је такође играла значајну улогу у одржавању краљеве моћи. Сем тога, током година кад је утврђивао своју власт, у великој мери се ослањао на савете (чак и у области политике) свог некадашњег учитеља, дипломате и надбискупа Јаноша Витеза од Средне. Матија је био изврстан стратег, и то не само на бојном пољу. Своје политичке циљеве често је постигао путем преговора, договора, споразума и помоћу новца, увек водивши рачуна о безбедности своје земље.

Матија у марту 1458. године Силађија шаље на јужну границу, наводно како би одбранио тај предео од османске опасности, али је заправо желео да искористи његово одсуство не би ли га лишио моћи регента. На послетку је и сам Силађи увидео да га Матија избегава приликом доношења важних одлука и још је тог лета био присиљен да поднесе оставку на свој положај регента.

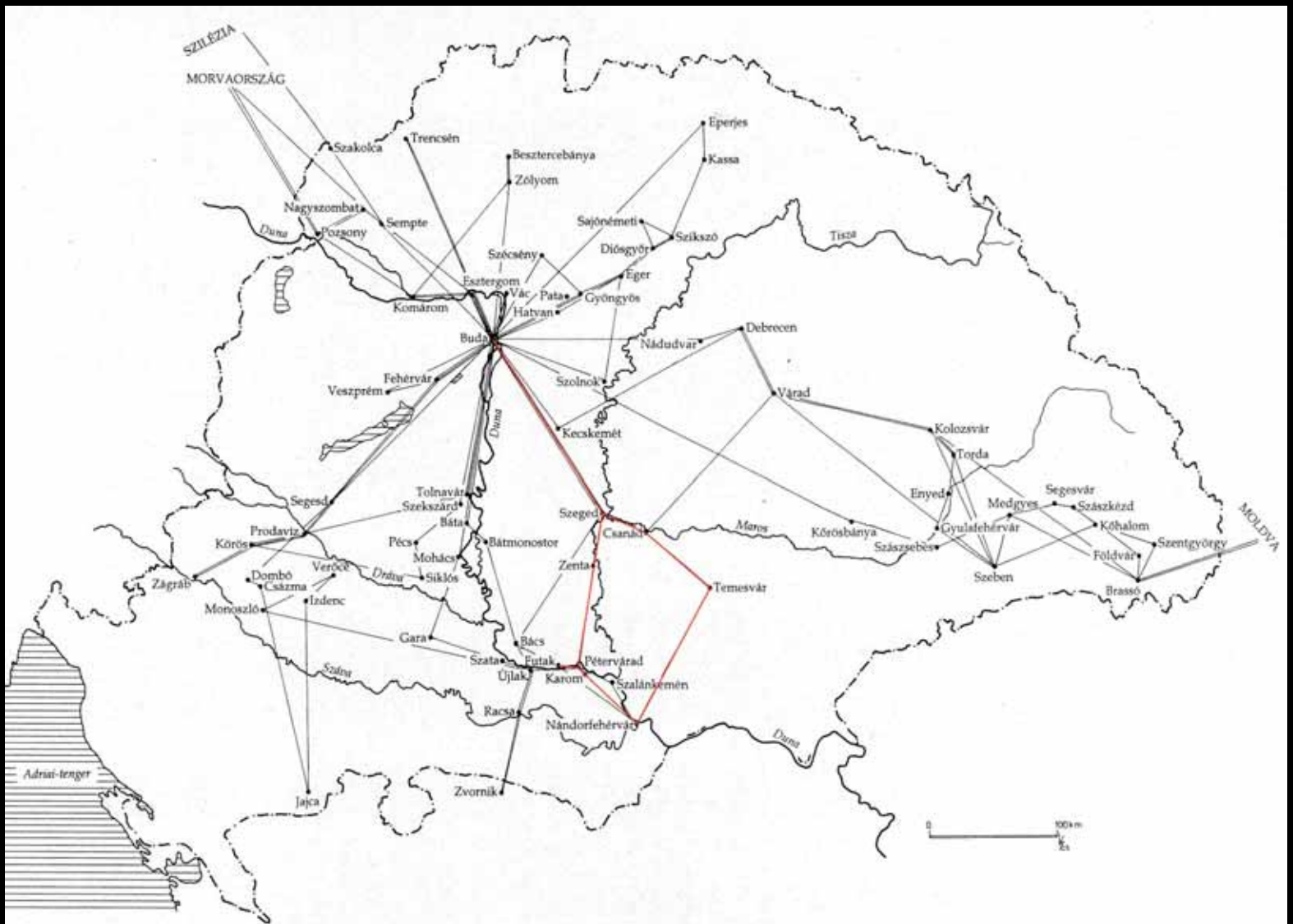

Andrea Mantegna után:
Mátyás király

Матија Корвин
по Андреји Мантегна

Иако је број високих племића који су се окретали против њега растао из дана у дан, Матија је на годишњем сабору одржаном у јулу 1458. године у Пешти успео себи да обезбеди подршку средњег племићког слоја тиме што је ојачао привилегије племства. Прихватио је ограничења своје власти, што је Сабор још у јануару прихватио поводом његовог избора за краља. Дао је обећање да ће избегавати прикупљање ванредних пореза, да ће високе положаје уступати Мађарима и то по вољи Краљевског савета, да ће земљу бранити војском опремљеном о сопственом трошку, итд. Овим, касније неиспуњеним обећањима, уза себе је приволео оне независне племиће средњег слоја који још увек нису припадали табору велепоседника.

Истовремено, на истом сабору је надорске титуле лишио Ладислава Горјанског, а од чланова сабора је захтевао да положи заклетву верности, чак и од оних који нису лично били присутни. Ово је био први сабор за време владавине Матије Корвина (најновија истраживања показују

Mátyás király utazásai (1458–1468),
Horváth Richárd: *Hunyadi Mátyás itineráriuma*

Путовања Матије Корвина (1458–1468),
Рихард Хорват: *Мátyás király itineráriuma*

Második útja alkalmával először hagyta el hosszabb időre Budavárát, hogy személyesen vezesse hadjáratát a törökök ellen. Ennek az útnak a kronológiája a következőképp indult: 1458. augusztus 24-én hírnök érkezett Nándorfehérvárról a királyi udvarba, fontos közölnivalóval. A királyt álmából keltették fel, s a hírnök személyesen jelentette neki, hogy a Duna menti végvárak legjelentősebbjét, Galambóc várát elfoglalták a törökök.

A hírré Mátyás tanácsülést hívott össze, melyen közölte a főurakkal, hogy személyesen indul a déli végekre, illetve közfelkelést hirdetett, és a pápai követet felkérte, hogy az általa toborzott keresztény sereget küldje utána. Már a rá következő nap hajnalán Mátyás a nagybátyja kíséretében elindult dél felé, Szeged irányába.

Távolléte alatt anyja nagy buzgalommal sürgette a hadi készülődéseket: lovakat, élelmet, borokat vásárolt, és a táborba küldte. A király hadba indulása nagy hatást váltott ki, tömegesen gyülekeztek a harcosok, és indultak hajókon dél felé. Még a velencei követ is említi jelentésében, hogy emberemlékezet óta nem volt ilyen harcias hangulat és ilyen nagy keresztény haderő. Szegeden, Péterváradon és Nándorfehérvárnál gyűlt össze a legszámtalóbb sereg, emellett Erdélyben és Szlavóniában is sikeresnek

bizonyult a mozgósítás, továbbá itt volt még a pápai legátus által verbuvált kereszties sereg, mely már hónapok óta várta a hadba indulást.

1458 szeptemberének elején Szegeden tartózkodott a király, s fontos döntéseket hozott: az ország északi részein harcoló kapitányát, Rozgonyi Sebestyént erdélyi vajdává nevezte ki (DL 69017), valamint értesítette Sáros megyét az új ispánok kinevezéséről (DL 70253).

Mátyás szeptember 9-én Carvajal bíboros pápai követ kíséretében továbbindult Szegedről Pétervárad felé, s a következő állomása Zenta volt szeptember 11-én – dokumentum is megerősíti itt-tartózkodását –, ahová valószínűleg már előző nap megérkezhetett a király és kísérete.

Zenta ekkor a budai káptalan birtoka volt (bizonyítottan 1367-től a káptalané), viszont a város környékén, a tőle északra elterülő halastavak már 1224-ben a káptalan tulajdonában voltak, egy határbejáró okirat szerint.

Zenta a budai káptalan birtokaként indult fejlődésnek, s mint forgalmas tiszai átkelőhely (melynek révét a káptalan üzemelteti) rövidesen Dél-Magyarország egyik jelentős településévé vált. Mátyás király ideérkezésekor Zentának minden bizonnyal állt a tatárjárás után újjáépített temploma (már első, 1216. évi említésénél is létezett), valamint a templom mellett az egyházi személyek számára épített lakhely. A király való-

**Fadrusz János: Mátyás király,
Kolozsvár**

**Јанош Фадрус: Матија Корвин,
Клуж**

да се сасвим сигурно одржао између 25. јула и 5. августа) на којем је успео да учврсти своју још увек климаву моћ и да на неко време осигура одговарајућу позадину за реализацију политике коју је започео.

Пут Матије Корвина у јужне крајеве и његова посета Сенти (август–децембар 1458)

Матија Хуњади је за време своје владавине Будимски дворац и територију своје земље напуштао прилично често и слободно можемо да тврдимо да је он био задњи средњевековни краљ-вitez који је пуно путовао. Најчешће је у правцу својих комшија кретао са војним циљем и у многим случајевима је своје походе лично предводио.

Помоћу наредби и докумената издатих током његових путовања или похода, као и бележака чланова његове пратње, могуће је реконструисати мапу краљевог кретања. Краљевски итинераријум, односно дневник путовања владара, игра значајну улогу у проналажењу одговора на многобројна нејасна питања, као и у утврђивању чињеница. Из дневника путовања можемо да сазнамо куда је краљ путовао, где, када и у ком месту је одседао, као и какве је наредбе или друге документе од

историјског значаја који се могу употребити приликом решавања дискутабилних питања издавао.

Након што је изабран за краља Матија на своје прво путовање креће у првој години своје владавине, у мају месецу. Рута је била Будим – Веспрем – Столни Београд – Будим, међутим сам циљ путовања до дан-данас није познат.

На друго путовање креће, први пут напустивши Будимски дворац на дужи период, како би лично предводио поход против Турака. Хронологија овог пута почиње на следећи начин: 24. августа 1458. је из Београда на краљевски двор стигао гласник који је носио важне вести. Краља су пробудили из сна и гласник му је лично саопштио да су Голубац, најзначајнију тврђаву дуж Дунава, заузели Турци.

Чувши вести, Матија је сазвао свој савет, те је на заседању племићима саопштио да лично креће на југ и најавио је устанак, а папиног изасланика је замолио да хришћанску војску коју буде регрутовао пошаље за њим. Већ у свитање наредног дана, у пратњи свог ујака, Матија креће према југу, у правцу Сегедина.

У његовом одсуству, његова мајка је ревносно пожуривала војне припреме: куповала је коње, храну и вино и све то слала у војни логор. Полазак краља у поход је изазвао велику реакцију, ратници су се масовно окупљали и бродовима кретали према југу. Чак је и венецијански изасланик у свом извештају напоменуо да од памтивека није владала таква ратничка атмосфера и како се никада није окупљала толика хришћанска војска. Најбројнија војска се окупила у Сегедину, Петроварадину и Београду, али је мобилизација била успешна и у Трансилванији и у Славонији, али је ту била и крсташка армија коју је окупио папски легат, а која је већ месецима чекала полазак у бој.

Почетком септембра 1458. краљ се већ налазио у Сегедину и доносио је важне одлуке: свог капетана Себастијана Розгоњија, који је ратовао у северним деловима земље, именовао је војводом Трансилваније (ДЛ 69017), а жупанију Шарош је обавестио о именованима нових ишпана (ДЛ 70253).

Матија је 9. септембра кренуо даље из Сегедина у пратњи папског изасланика, кардинала Карвахала, према Петроварадину, а његова следећа станица била је Сента (његово одседање у овом граду потврђује и документ) где стиже 11. септембра (краљ и његова пратња су вероватно у град стигли још претходног дана).

Сента је тада била посед Будимског каптола (каптолу доказано припада од 1367. године), међутим рибњаци који су се налазили северно од града су још 1224. припадали Каптолу на основу једног документа о реамбулацији.

Сента је почела да се развија као посед Будимског каптола и као прометни прелаз на Тиси (чија је скела такође била у власништву Каптола) и убрзо постаје један од најзначајнијих насеља јужне Мађарске. У тренутку доласка краља Матије, Сента је засигурно имала цркву реконструисану након Монголске инвазије (постојала је већ 1216. када се град први пут спомиње) и крај ње пратећу зграду за живот свештених лица. Краљ је вероватно баш ту одсео где је имао услове за обављање краљевских обавеза, конкретно за издавање једне наредбе у облику писаног документа. (По мишљењу археолога, средњевековне цркве у околини Сенте, као што су нпр. Магоч, Карјад и Калоча, датирају из XIV века, судећи по остацима цигала који се и данас могу наћи.)

színűleg itt pihenhetett meg, ahol mellesleg adva voltak a feltételek az uralkodói tennivalóinak lebonyolítására, konkrétan egy okiratban foglalt parancs kiadására. (A Zenta környéki középkori templomok, mint például Mágocs, Karjad, Kalocsa máig is fellelhető téglamaradványainak kora a régészek szerint a XIV. századra datálható.)

Hogy hol lehetett Zentán akkor a templom és a főbb egyházi személyek lakhelye – amely a legreprezentatívabb lehetett annak idején a településen –, nem tudni pontosan. Feltehetően a város legmagasabb részén – a mai, Tisza-parthoz közeli Szép utca közepe tájékán –, amely jelenleg is a legmagasabb pontja a városnak, 83,48 méteres tengerszint feletti magassággal (míg a közeli városközpont már csak 82,41–82,76 méter között fekszik).

A Mátyás király által Zentán szeptember 11-én kiadott oklevél a zalai konventnek címzett parancs, melyben Somogy megyei birtokok eltulajdonításának kivizsgálására ad utasítást az uralkodó, s meghagyja a konventnek, hogy küldje ki megbízottját, akinek jelenlétében a királyi ember tartson vizsgálatot. Miután a zalai konvent eleget tett a király parancsának, október 11-ei keltezéssel válaszlevelben értesítették az uralkodót.

A Mátyás által kiadott eredeti oklevél valószínűleg már nem lelhető fel, viszont a zalai konvent az október 11-én kelt válaszlevelébe – amely eredeti formájában fennmaradt – belefoglalta a király szeptember 11-ei, Zentán kelt parancsának a teljes szövegét (a középkor folyamán az ilyen eljárás bevett gyakorlat volt). „Ez a forma, tudniillik, hogy a jelentés magában foglalja a parancslevelél teljes szövegét, megfelel a középkori hiteles helyi gyakorlatnak. Mindig így szoktak eljárni a parancsot teljesítő káptalanok és konventek.”

Tehát ilyen formában maradt ránk Mátyás király Zentán kiadott oklevelének tartalma, amelyet a zalai konvent a válaszoklevelébe átírt, s így küldte el a királynak (az oklevél jelzete DL 15283). Erről az oklevélről a széles nyilvánosság számára először Fraknói Vilmos történetíró, váradi kánok tett említést a *Hunyadi Mátyás király* c. 1890-ben kiadott könyvében (a 95. oldal 3. sz. lábjegyzete).

Mátyás következő datált állomása már Futak volt szeptember 22-én, viszont nem tudni pontosan, hogy mikor indult tovább Zentáról, vagyis mennyi időt töltött itt. Bizonyos logikát követve – amely egy király méltóságára s ebből adódóan az útjára is jellemző – Mátyás szeptember 10-én

bizonyára megérkezhetett Zentára, s az oklevél kiadása utáni napon vagy a rákövetkező napokban indulhatott tovább.

Futakra is vélhetőleg szeptember 22-e előtt érkezhetett meg, ugyanis e napon kiadott egy oklevelet (a budai káptalanhoz intézett parancs Bálványos várának és tartozékának elfoglalása miatt, erre a káptalan október 4-én válaszolt, hogy eleget tett a király utasításának).

A király Futakon már több napot töltött el, ugyanis itt jelentős kereszt-haderő gyűlt össze a törökök ellen. Október 1-jén Mátyás Péterváradon táborozott (itt volt a mozgósítás kijelölt színhelye), majd délnek indult seregével.

A magyar hadak közeledésére a Szávától északra táborozó törökök elmenekültek a Száván túlra, de a török főserg is visszahúzódott Szerbia belsejébe. Mátyás átkelt a Száván, és bevonult Nándorfehérvárra, ahol több hetet időzött, de eltekintett korábbi tervétől, Galambóc visszafoglalásától, mivel nem akarta csatára kényszeríteni a törököket, illetve kiváltani egy nagyobb szabású oszmán ellenakciót.

E döntésében már több tényező is szerepet játszott: tartani lehetett a harcok kiújulásától az ország északi részein, számított a bosnyák királyra, illetve Boszniára, ugyanis szeptember végén bosnyák követekkel tárgyalt a maradék Szerbia megvédését illetően, valamint 1458 őszén reális esély mutatkozott a Szent Korona visszaszerzésére és hatalma megszilárdítására.

Ezért nem avatkozott be Szerbia érdekében, hanem november elején Temesváron keresztül visszatért Szegedre, ahová országgyűlést hívott össze, s majd csak 1459. január végén tért vissza Budavárába.

Mátyásnak ez volt az első hosszabb útja, amely 1458. augusztus 25-e és 1459 januárja között zajlott. Ennek az útnak volt az egyik állomása Zenta, melyet a király kitüntetett figyelmével, megállt itt rövidebb időre, mely gesztus vélhetőleg a befolyásos budai káptalannak és nem kevésbé a káptalan városának, a feltörekvő Zentának is szólt.

Az már csak pusztán véletlen időbeli egybeesés, hogy 239 évvel később ugyanezen a napon, szeptember 11-én zajlott le a világhírű zentai csata, mely dicsőséges nap később hosszabb-rövidebb megszakításokkal Zenta város ünnepe lett, és jelenleg is az. E nap rangját Mátyás király zentai tartózkodása is felértékeli...

Тачно место где су у то време у Сенти стајали црква и парохијска кућа намењена за истакнута црквена лица, а која је у то време вероватно била најрепрезентативнија зграда у насељу, није познато. Претпоставља се да се налазила на највишем делу града, при средини данашње улице Златне Грете у близини обале Тисе, која и данас важи за највишу тачку са својих 83,48 м надморске висине (оближњи центар града се налази на свега 82,41–82,76 м).

Декрет који је краљ Матија издао 11. септембра у Сенти је наређење посвећено заланском конвенту у којем владар даје инструкције да се истражи експропријација поседа из жупаније Шомођ, а конвенту поручује да пошаље свог изасланика у чијем ће присуству краљев човек водити истрагу. Након што је залански конвент послушао наредбу краља, свог владара је о томе обавестио писмом које је на себи имало датум 11. октобар.

Вероватно је немогуће ући у траг оригиналном документу издатом од стране краља Матије, међутим писмо заланског конвента које је 11. октобра настало као одговор краљу – очувано у свом првобитном облику – садржи целокупан текст наредбе коју је краљ 11. септембра издао у Сенти (у средњем веку је оваква пракса била уобичајена). „Ова форма, наиме, када извештај у потпуности садржи текст писмене наредбе, одговара аутентичној средњевековној локалној пракси. Каплани и конвенти који су извршавали наредбе су увек поступали на овај начин“.

Дакле, садржај декрета које је Матија написао у Сенти остао је иза њега у овом облику, захваљујући заланском конвенту, који га је преписао у свој одговор краљу и тако га послао владару (маркација писма је ДЛ 15283). Ово писмо је широј јавности први пут споменуо Вилмош Фракнои, историчар и варадински каноник, у својој књизи из 1890. године под насловом „Краљ Матија Корвин“.

Следећа забележена станица Матије Корвина је 22. септембра већ била у Футогу. Међутим, тачан датум његовог поласка из Сенте није познат, тј. не зна се колико дуго је он ту боравио. Пратећи једну врсту логике – која се односи на достојанство једног краља и самим тим и на све што карактерише једно краљевско путовање – Матија је у Сенту сигурно стигао 10. септембра и могуће је да је наставио свој пут дан или два након што је послао горе наведени декрет.

Претпоставља се да је у Футог стигао пре 22. септембра, јер је и тога дана издао један документ (декрет Будимском каптолу везан за заузимање тврђаве Балвањош и њених пратећих објеката, на које је Каптол 4. октобра одговорио и обавестио краља да је поступио по његовом наређењу).

Краљ је у Футогу већ провео више дана јер су се на овом месту окупљале значајне крсташке снаге које су се спремале у поход против Турака. Првог октобра је Матија био улогорен у Петроварадину (овде је било место одређено за регрутацију), а потом је са својом војском кренуо на југ.

Како се мађарска војска приближавала, Турци који су били утаборени северно од Саве почели су да беже преко реке, али се и главни део Османских снага повукао у унутрашњост Србије. Матија је прешао преко Саве и ушао је у Београд, где је провео више недеља, али је истовремено одустао од своје првобитне замисли да поврати Голубац јер није хтео да намами Турке на рат, односно да изазове драстичнију контраакцију Османлија.

У овој његовој одлуци удела је имало неколико фактора: страховањем се од поновног избијања рата у северним деловима државе, рачунао је на босанског краља, тј. Босну (наиме, крајем септембра је са босанским изаслаником разговарао о одбрани преосталог дела Србије), а у јесен 1458. се указала реална прилика да краљ поврати Свету круну и да тако ојача своју власт.

То је био разлог зашто се није умешао у насталу ситуацију у интересу Србије, већ је одлучио да се преко Темишвара врати у Сегедин где је сазвао сабор, док се у Будимски дворца вратио тек у јануару 1459.

Ово је било прво дуже путовање Матије Корвина у држави и трајало је од 25. августа 1458. до јануара 1459. године. Сента је била једна од станица на овом путу, град који је краљ истакао посебним знаком пажње: својим краћим боравком. Овај гест је вероватно био намењен Будимском каптолу и његовом граду у успону, Сенти.

Временску коинциденцију да се баш на тај дан, 11. септембра, 239 година касније на овом месту збила чувена битка код Сенте, због које ће овај дан са дужим или краћим прекидима бити проглашен за Дан града Сенте (као што је и данас), сенћанска посета краља Матије Корвина чини још значајнијом.

Az 1458 nyárutóján a királyi udvart elhagyó s a török háború előkészületei miatt Délvidékre utazó Mátyás király a lehetőségek szerint távollétének idején is igyekezett eleget tenni mindazoknak a belkormányzati feladatoknak, amelyek megoldását alattvalói a királyi intézkedésétől remélték. Környezetében ehhez rendelkezésre állt a megfelelő adminisztratív személynzet, amely folyamatosan képes volt az ügykezelés igényei szerinti iratkiadásra. Természetesen távol az udvartól nem volt mód folyamatosan a király elé vinni a döntést igénylő ügyes-bajos dolgokat, s e rendszertelen forgalom mellett csak gyérebb számú ügy található elintézésre, ám ha valaki jó szószólót talált magának az uralkodó környezetében, végeredményben nem volt teljesen esélytelen egy-egy kérdésben kieszközölni a legfelső beavatkozást. A király Zentán keltezett oklevelében foglalt intézkedése is ilyesformán keletkezhetett.

Maga az irat egy szokványos uralkodói parancslevél, amely jellegét tekintve semmiben sem különbözik a középkorból hatalmas tömegben fennmaradt, uralkodói kormányzati intézkedéseket tartalmazó oklevelektől. A korabeli hivatali ügyintézésnek megfelelően a király egy hiteles helyhez – jelen esetben a zalavári monostor konventjéhez – fordul, amelynek kettős teendője van a világi hatóságoktól érkező megkeresések kapcsán. Részint gondoskodnia kell a lebonyolítandó igazgatási eljárást hites – más szóval szavahihető vagy hitelt érdemlő (*fidedignus*) – tanúként végigkísérő személy kiállításáról és kiküldéséről, másrészt jelentésben kell a szerzett, illetve tanúsítható tapasztalatok alapján leírnia mindazt, ami az ügy elintézése során történt, magyarán a jogeljárás eredményét. A századok során kifinomult gyakorlat szerint mind a rendelkező megkeresések, mind pedig az azokra adott jelentések megfogalmazásukban rutinszerűen alkalmazott sablonokból építkeznek. Figyelmünk most természetesen elsődlegesen a Zentán kibocsátott királyi parancslevél szövegére irányul, amelynek legelőbb is a magyarra fordított szó szerinti tartalmával érdemes megismerkedni.

„Mátyás, Isten kegyelméből Magyarország, Dalmácia, Horvátország stb. királya híveinknek, a zalavári konventnek, üdvöt és kegyet. Hű alattvalóinknak, a vajdafi Marcali Jánosnak, továbbá az ő Katalin nevezetű nemes úrnő leányának a személyében olyan panaszos beszámoló adatott tudtunkra, amely szerint a közelmúlt időben – jelesül is az Úr mögöttünk hagyott 1457. évében, nagybőjtör – a Somogy megyei Alsózákány és Almakert nevű birtokokban tulajdonolt teljes részbirtokaikat kezükből Dombói Miklós, valamint Szerdahelyi Imre fia György jogtalanul és illetéktelenül a maguk birtokába vonták, majd ugyanezen Dombói Miklós az Alsózákány birtokban lévő birtokrészükön új erődítést, avagy várkastélyt emeltetett és építtetett, amely elfoglalt javak és felállított erődítmény a mondott panasztevők sérelmére és szerfölött nagy kárára jelenleg is idegen használatban vannak. Mindezzel kapcsolatban Hűségteknek szigorúan meghagyván megparancsoljuk, hogy küldjétek ki hites embereteket tanúbizonysággul, akinek a jelenlétében királyi emberként Köveskúti Bálint vagy Ányos, illetve Lencseni Benedek vagy Máté, esetleg Bodai István egyike – a többiek jelenlétét nélkülözve – mindenkitől, akit illet, tudakolja ki a szintiszta igazságot, amelyet végül személyes jelenlétünk [bírósa] számára hűen írjatok meg. Kelt Zentán, a Mária születésének ünnepét követő legközelebbi hétfői napon, az Úr 1458. évében.” [= 1458. szeptember 11.]

Mielőtt közelebbről is vizsgálat alá vonnánk az iratban megfogalmazottakat, röviden a fennmaradási formáról szükséges szót ejtenünk. A Mátyás király által Zentán kibocsátott oklevél eredeti formájában nem maradt ránk, így annak kiállításáról, külső fizikai jegyeiről – anyagáról, alakjáról, írásképéről, megpecsételéséről – semmilyen információ nem áll rendelkezésünkre. Az eredeti parancslevél nyilvánvalóan eljutott a címzett zalavári monostorhoz, ott azonban – ha valameddig sikerrel is őrizhették – az idők során elenyészett. A konvent szempontjából túl nagy jelentősége amiatt sem volt az eredeti iratpéldány tartós és gondos őrzetének, mert szövegét pontosan belefoglalták az elrendelt eljárásról számot adó tulajdon jelentésükbe. Meglehetősen sűrűn előforduló helyzet, hogy az ilyen parancslevelek eredeti példányai már nem állnak a késői utókor rendelkezésére, ám az elkészült jelentések így is megőrzik a maguk átírásában a kapott írásos megbízatás vagy parancs szövegének tartalmát. Mivel a jelentések ugyanúgy megpecsételt hivatalos iratok, mint ahogyan az alapjukat képező parancslevelek is azok voltak, így tartalmi értelemben a parancsot átíró szövegszakaszaikat az eredetivel egyenértékű információk hű tükrekként kezelhetjük. Diplomatikai szempontból a fennmaradt *textus* ugyanúgy alkalmas a belső tartalmi vizsgálatra, mintha az eredeti iratot tartanánk a kezünkben, az eredeti példány hiányában mindössze a külső jegyek vizsgálatáról vagyunk kénytelenek lemondani.

Az ilyesféle parancslevelek – latinul *mandatumok* vagy *praeceptumok* – felépítésében tartalmilag négy fő részelem különíthető el. A bevezető részt az irat első mondata alkotja, amely három oklevélformulát zár magába, nevezetesen a kibocsátó megnevezését, a címzett megadását és a rövid üdvözlést. Az irat érdemi tartalmi szakasza két főrészből áll, jelesül az intézkedést kívánó, illetve kíváltó probléma taglalásából, majd ezt követően magának az utasításnak a megfogalmazásából. A negyedik egység az oklevél lezárása, amely jelen esetben a hely- és időmegjelölést rögzítő keltezésben merül ki.

Közelebbről is megnézve ezeket a tartalmi egységeket, a bevezetésről elmondható, hogy az minden tekintetben rövidsége és gyakorlatias egyszerűsége szorítkozik. A király a maga címmegjelölésében (*intitulatio*) az úgynevezett középcímet használja, tehát a teljes királyi cím első három elemének („Magyarország, Dalmácia, Horvátország”) az alázatossági formulához („Isten kegyelméből”) kapcsolódó megnevezése után „stb.” (latinul: *et cetera* [vagy: *etc.*]) formában lezárja királyi önmegnevezését. Ezt követően célratörő rövidséggel („a zalavári konventnek”) meghatározza az irat címzettjét (*inscriptio* vagy *adresse*) – mellőzve Szent Adorján vértanúnak, a zalai monostor védőszentjének a nevét –, majd pedig üdvözlő formulaként (*salutatio*) a legáltalánosabb használatú fordulattal élve mindössze jókívánsága tárgyát („üdvöt és kegyet”) adja meg szokásosan mindenféle nyelvtani állítmány használata nélkül.

Az oklevél érdemi közlési szakaszának (*contextus*) első felében a megfogalmazás nagyon határozottan és célratörően vesz irányt – a kiadandó rendelkezés előzményének elbeszélése (*narratio*) gyanánt – a panasz tárgyának tömör rögzítése felé. A hangsúly a felpanaszolt kihágásokon van, és nem a panaszosokon. A nyelvtanilag használt szenvedő szemléletű igenem („tudtunkra adatott”) rejtve hagyja, hogy ki által is történt az uralkodó tájékoztatása a sérelmet szenvedettek szószólójaként. Pusztán annyit lehet bizonyossággként kijelenteni, hogy a kárvallottak közvetlenül nem jelentek

Крајем лета 1458. године, напустивши свој двор и кренувши према јужној покрајини (данашња Војводина, прим. прев.) због припрема за борбу против Османлија, краљ Матија се, у складу са могућностима, трудио да и за време свог одсуства испуњава државничке дужности и да за унутрашњеполитичке проблеме проналази решења која су његови поданици од свог владара очекивали. У својој непосредној близини на располагању је имао одговарајуће административно особље које је константно могло да издаје документа која су пратила управне поступке. Наравно, далеко од краљевског двора није постојала могућност да се краљу даноноћно представљају питања која су захтевала одлуку владара, стога је због неорганизованог саобраћаја свега мањи број проблема наишао на решење. Међутим, ако је неко успео да себи нађе доброг гласноговорника из круга блиског краљу, на крају крајева није у потпуности безнадежно издејствовати интервенцију највишег степена. Вероватно је и наредба коју је краљ срочио у свом писму из Сенте настала на сличан начин.

Сам документ је један обичан краљевски декрет који се нимало не разликује од многобројних средњовековних писаних наредби владара. У складу са тадашњим краљевским административним поступком, владар се обраћа једној званичној институцији – у датом случају Каптолу залаварског манастира – која кроз обраћање секуларне власти добија два задатка. С једне стране мора да обезбеди и да именује веродостојну особу којој се може веровати на реч и поштење (*fidedignus*), тј. сведока који ће испратити процес, а са друге стране мора да састави извештај на основу стечених искустава и истинитих чињеница које се могу подупрети доказима све што се током извршења наредбе дешавало или укратко: исход правног процеса. Пракса која се вековима унапређивала налагала је да се писане наредбе, као и извештаји који су настајали као одговори на њих, састављају од рутинских шаблона. Наша пажња ће се сада првобитно усмерити на текст краљевског декрета насталог у Сенти са чијим се преводом на мађарски језик вреди пре свега упознати.

Матија, по милости Божијој краљ Мађарске, Далмације, Хрватске итд., своје поданике, Залаварског каптола благосиља својом милошћу. У лику наших верних поданика, стечена су жалосна сазнања о војводићу Јаношу Марцалију и његовој племенитој кћери, госпи по имену Каталин, како су у блиској прошлости – тачније током Великог поста лета Господњег 1457. које је из нас – њихов целокупни удео у поседима у жупанији Шомођ по именима Алшозакањ и Алмакерт, Миклош Домбои и син Имреа Сердахелија, Ђерђ из њихових руку незаконито и неправно истргли и присвојили, те да је исти Миклош Домбои доцније на њиховом делу поседа Алшозакањ наредио изградњу новог утврђења, то јест тврђаве, који је на велику жалост и штету именованих подносилаца жалбе у туђим рукама, а на њиховом поседу. С обзиром на све ово, Вашој милости строго наређујемо да пошаљете поштене људе од поверења за сведоке, у чијем ће присуству као краљев човек Балинт или Ањош Кевешкути или Бенедек или Мате Лечени, у случају потребе Иштван Бодаи – један од наведених, без присуства осталих – од свих, којих се ово тиче, испитати чисту истину, коју ћете потом за нашу личну

потребу [суд] веродостојно написати. У Сенти, првог понедељка након празника рођења Богородице, лета Господњег 1458.
[= 11. септембар 1458.]

Пре него што детаљније проучимо детаље које овај документ садржи, потребно је да поменемо неколико речи о формату који је остао очуван. Декрет који је краљ Матија издао у Сенти није остао очуван у оригиналном облику, стога не поседујемо никакве информације о његовом изгледу, физичким карактеристикама – материјалу, облику, писму, печату. Оригинални декрет је очигледно стигао до примаоца, тј. у залаварски манастир, међутим, он је тамо – чак и да су га неко време и чували – током времена исчезлао. Гледано из угла Каптола, трајно и пажљиво очување оригиналног примерка овог документа није било од великог значаја јер су његов текст свакако тачно преписали у свој извештај о извршењу наредбе. Прилично је учестала појава да оригинални примери декрета попут ових већ не стоје на располагању данашњим поколењима, међутим извештаји и на овај начин садрже препис добивене писмене наредбе. Пошто су и извештаји званична документа са жигом, као што су били и декрети поводом којих су и настали, стога у смислу садржаја, делове преписаног текста можемо третирати као верно огледало информација равноправне вредности са оригиналом. Гледано из дипломатског аспекта, сачувани текст је погодан за испитивање садржаја у истој мери као да у рукама држимо оригинални документ, због чијег недостатка морамо да се одрекнемо могућности испитивања спољашњих карактеристика.

Писане наредбе овог типа – на латинском се још зову и *manadatum* и *praeceptum* – структурално се могу поделити на четири главна тематска елемента. Увод документа чини прва реченица која у себи садржи три званичне формуле, и то: име издаваоца, име прималаца и кратко поздрављање. Главни део документа се састоји од два дела, прво следи опис проблема који изискује решење, потом детаљан опис самих инструкција. Четврти структурални део је закључни део документа, у овом случају место и датум издавања.

Детаљније проучивши ове тематске јединице, о уводу можемо рећи да се у сваком аспекту своди на краткоћу и практичну једноставност. Краљ је у свом насловљавању (*intitulatio*) користио такозвану средњу титулу, значи уз формулу понизности („по милости Божијој“) након прва три елемента краљевске титуле („Мађарске, Далмације, Хрватске“) користи „итд.“ (на латинском: *et cetera* [или: *etc.*]) и на тај начин завршава своју интитулацију. Након тога са циљаном краткоћом („Залаварском каптолу“) одређује примаоца наредбе (*inscriptio* или *adresse*) – занемаривши име мученика Светог Адорјана, свеца-заштитника залаварског манастира – те као формулу поздрава (*salutatio*) користи најопштији израз као знак своје добре воље (*благосиља својом милошћу*) на уобичајен начин, без граматичког предиката.

У првој половини централног дела текста (*contextus*) у ком се формулише разлог настанка декрета, тон је изузетно одлучан и прима циљани правац, као вид приповедања чињеница које су претходиле (*narratio*), ка концизној констатацији предмета жалбе. Акцент се ставља на претупе, а не на подносиоце жалбе. Граматичка употреба пасивног глаголског вида („стечена су жалосна сазнања“) идентитет особе која је

meg a király színe előtt, azaz ők bizonyosan nem gyarapították az ifjú uralkodót Zentán körülvevő, illetve megtisztelő közönség sorait. A „személyükben tudunkra adatott” (latinul: *exponitur nobis in personis*) megfogalmazással olyan esetekben szoktak élni, amikor a panaszosokat felkaroló közvetítők tolmácsolják a tisztázásra, illetve orvoslásra szoruló sérelmet a királynak. Ilyenkor – akárcsak itt is – az a jellemző helyzet, hogy homályba vész a panasz közvetítésére vállalkozó szószóló(k)nak a kiléte.

Az ismertetett sérelem kapcsán meghozott tényleges rendelkezést (*dispositio*) Mátyás király ezen oklevele minden elemében rutinszerű szövegdarabokkal élve fogalmazza meg. Vizsgálatot – régies megfogalmazással tudományvételt – rendel el annak tisztázása érdekében, hogy a panaszban foglalt állítások valóban megfelelnek a valóságnak. Ennek kivitelezése rendszerint úgy történt, hogy az eljárás lefolytatására megbízott személy – akit királyi embernek neveztek – a hiteles hely részéről kiküldött bizonyágtevő társaságában felkerestea panaszban megnevezett területet, s ott a környék-, illetve megyebeli nemes és nemtelen lakosok körében kérdezősködve összegyűjtötte a történetekkel kapcsolatos értesüléseket. Ezután visszamentek a hiteles helyre, és ott beszámoltak eljárásuk eredményéről, amelyet azután ez a parancs teljesítésére kötelezett egyházi szerv a királynak címzett írásos jelentésében rögzített. Ezzel a jelentőlevéllel szokás szerint a felperes ment vissza a királyi udvarba, hogy panasztetele folytatásaként peres úton keressen orvoslást az elszenvedett jogsérelmekre.

A vizsgálat elvégzésére megbízást kapó királyi emberek alkalmi feladatteljesítők voltak az érintett területen élő nemesi társadalom köréből. Kiválasztásuk bizonyosan nem valamiféle központi nyilvántartás alapján történt, hanem nagy valószínűséggel az ügyben érdekelt felek részéről felvetett neveket sorolnak fel mindig a parancslevelek olyanokként, akik alkalmasnak, képesnek és késznek látszottak a királyi akaratot érvényesítő, elrendelt eljárási cselekedetek végrehajtására. Az egy-egy oklevél felsorolásában előtűnő királyi emberek köre – akik közül az esetek legnagyobb részében csupán egyikük vált eljáró személlyé – ténylegesen tehát nem mint az államigazgatás képzettséggel és jártassággal rendelkező személyzete értékelendő, hanem elsősorban egy lokális mikrovilág társadalmi kapcsolatrendszeré válik élőbbé és megfoghatóbbá az iratokban sorjázó nevek révén.

Mátyás király zentai oklevelének negyedik, utolsó részeleme a befejező szakasza (*eschatocollum*), jelen esetben a zárómondat, amely mindössze a keltezését tartalmazza. A XV. századra mélyen rögzült középkori magyarországi gyakorlatnak megfelelően a kormányzati és igazgatási természetű iratok rendre feltüntetik a leírt rendelkezés kiadásának helyét és idejét. Az időjelölésben jellemző a középkori egyházi ünnepekhez kapcsolódó datálás, amit a jelen irat is példáz. A helynév megjelölésének egykori, feltételezett gyakorlati súlyán messze túlmutat a dolog azon történettudományi jelentősége, hogy az időpontokhoz köthető helyváltoztatások révén személyi mozgások, aktuális pillanatokban érvényes tartózkodási helyek válnak követhetővé. Az efféle listázott ismeretekből áll össze egy-egy történeti személyiség itinerariuma, azaz ismert tartózkodási helyeinek a jegyzéke, amely nemcsak az utókor köztörténetre vonatkozó tudását gazdagítja – ahogyan most is ennek révén emlékezhetünk meg Mátyás király zentai tartózkodásáról –, hanem rendezett ismeretbázisára a forráskritika is nagymértékben és megbízhatóan képes támaszkodni.

Mátyás király Zentán kiadott parancslevelének a címzettje, a bencés rendi zalavári Szent Adorján vértanú monostor konventje egy hónap eltelével adott írásos jelentést az elrendelt vizsgálat eredményéről, ami a nagy

távolságra és a korabeli közlekedési viszonyokra, továbbá a teljesítendő feladat időigényére tekintettel meglepően gyors – a mai viszonyokhoz képest is irigylésre méltó sebességű – ügyintézésre vall. Kézenfekvő mindegyiknél megismerni e jelentőlevél (*relatio*) tartalmával is.

„A legfelségesebb fejedelemnek, Mátyás úrnak, Isten kegyelméből Magyarország, Dalmácia, Horvátország stb. királyának, az ő legdicőségesebb uruknak a zalavári egyház konventje ájtatos imádságok segédelmének kívánságával. Tudja meg Felségtek, hogy vizsgálatra vonatkozó hozzánk intézett leveleteket a legnagyobb engedelmességgel fogadtuk ezen szavakba öntve:

[Itt következik Mátyás király szóban forgó fentebbi parancsának átírása.]

Ennélfogva mi Felségtek utasításainak mindenben engedelmeskedni akarván – miként az kötelességünk is –, az előrebocsátott dolgok végrehajtására embereteknek, Bodai Istvánnak a társaságában jónak láttuk tanúságtevőnként Ferenc pap testvért kiküldeni közülnünk, akik végül onnan hozzánk visszatérve egybehangozón arról tettek jelentést nekünk, hogy ők Szent Ferenc hitvalló minap múlt ünnepén [= október 4.] Somogy megyében együttesen eljárva ugyanazon megye nemes és nemtelen embereitől, akiktől csak érdemes volt és lehetett, a fentebb mondottak felől nyíltan és bizalmasan is buzgón tudakolózva olyasforma igazságra derítettek fényt, amiről a Felségteknek tett bejelentés is szólt, és ami megfelel a fentebb említett leveletekben foglalt tartalomnak. Kelt az imént említett vizsgálat napjára eső nyolcadik napon az Úr fentebb mondott évében. [= 1458. október 11.]

A jelentés megfogalmazása rendkívül tömör, a vizsgálatnak mindössze a legfőbb alaptényezőit – időpontját, helyszínét és végrehajtóit – rögzíti a maguk tényszerű konkrétóságában. Az eredményként kiderített igazságot viszont egyáltalán nem önti szavakba, hanem a parancslevelében megszövegezett panaszra visszautalva mondja ki az abban foglalt vádak valóságnak megfelelő voltát. A konventi válaszevel keltezésében használt viszonyító időmegjelölés az ilyen típusú okiratokra jellemző gyakorlatot követ.

A tárgyalt történelmi dokumentum oklevéltani jellegzetességeinek összefoglalását követően érdemes végezetül röviden kitérni a panaszolt cselekmények tartalmi elemeinek értelmezésére. Kik voltak az ügylet szereplői, és mi tudható azokról a birtokokról, amelyek az ellenséges cselekmények helyszínéül szolgáltak, illetve maradt-e fenn bármi más ismeret az oklevélben szereplők viszálkodásáról?

Az oklevél panaszosa, Marcali János fontos és ismert alakja a korszaknak. Családi gyökerei a XIII. században feltűnő nemesi Pécs nemzetségre vezethetők vissza, amely Győr megye déli részén (Kajárpéc, Felpéc) volt birtokos. A később 6 fő ágra szakadó nemzetségből számos jeles, történeti jelentőségű család eredt (Péczy, Marcali, Berzencei, Ibrányi, Szentgyörgyi, Apponyi stb.). Birtokaik főként Zala, Somogy, Veszprém, Körös, Zágráb, Nyitra, Szabolcs megyében helyezkedtek el. A nemzetség korai történetében többen országos főméltóságokat töltöttek be, így nádor is akadt közöttük. Az okiratunkban szereplő János apja, Marcali Miklós a Zsigmondkorban rövid ideig erdélyi vajda volt, egyik fivére királyi ajtónállómester

1458.

~~No. 60.50~~

[Red ink scribbles]

M. O. D. L.
15.283.

[Red ink] Pl. Ge. Mus. 25. Apr. 50.

W

Christus pater domus mathe die gra
 velle haladyen domi supray Janotary sala Ma
 pumia in aladyen vixisse nich milia Mathe
 Ammunt velle haladyen Salas y gilyu Epithu
 maymich d'azanzaly de Senese die lathe
 in Quadray. Anno die 14mo quadimo
 Eucery d'zedahel d'arales iurimus vepay
 Clam. Symonem v'istoy hudo iudaly vepay
 Iombio. fane p'atere iorimus possidit i pass
 vize i yfome fass quibus se conuicte ac
 i f'aym v'aldyngm' Snygno f'aym me f'm
 testio f'ed' digni quo iure v'aldyngm' v'aldyngm'
 v'epay St'onus d' v'aldyngm' d' v'aldyngm' ho m' v'aldyngm'
 qua t'and' me p'f'uale p'uar f'ed' v'aldyngm' d'
 v'aldyngm' d' v'aldyngm' d' v'aldyngm' d' v'aldyngm' d'
 v'aldyngm' d' v'aldyngm' d' v'aldyngm' d' v'aldyngm' d'
 v'aldyngm' d' v'aldyngm' d' v'aldyngm' d' v'aldyngm' d'
 v'aldyngm' d' v'aldyngm' d' v'aldyngm' d' v'aldyngm' d'
 v'aldyngm' d' v'aldyngm' d' v'aldyngm' d' v'aldyngm' d'
 v'aldyngm' d' v'aldyngm' d' v'aldyngm' d' v'aldyngm' d'
 Anno die f'aldyngm'.

M. R. P.

Supra H. M. Zakary et Almasy heredes
in Hungaria

Tab. 237

владара обавестила о преступима и који је служио као гласноговорник оштећених оставља скривеним. Са сигурношћу можемо изјавити само толико да се оштећени нису лично појавили пред краљем, то јест да они сигурно нису били део свите која је младог краља окруживала у Сенти. Формулацијом „У лику наших верних поданика, стечена су жалосна сазнања“ (на латинском: *exponitur nobis in personis*) су се служили у случајевима када су брижни посредници краљу тумачили преступ или притужбу која је изискивала његову пажњу и правни лек. Тако идентитет особе (или особа) која је на себе преузела улогу посредника, као и у овом случају, бива огрнут велом тајне.

Саму наредбу (*dispositio*) коју је донео везано за притужбу која му је представљена, краљ Матија формулише рутинским изразима који карактеришу целокупан документ. Наређује да се спроведе истрага (или како су то некад говорили: да се стекну сазнања) у интересу расветљавања проблема и како би се утврдило да ли тврдње изнете у жалби одговарају истини. Извршавање овакве наредбе се углавном дешавало тако да је особа која је именована за вођење самог процеса (коју су називали краљевим човеком), у друштву представника дате институције потражила место које је било предмет жалбе, где је потом у кругу племићког и неплемићког живља спроводила испитивања и прикупљање сазнања везаних за догађај. Након тога би уследио повратак у институцију, где су подносиле извештај о резултатима својих истраживања који је потом црквени достојник, одређен за спровођење наређења, забележио у писму посвећеном краљу. Са овим извештајем се по обичају на краљевски двор вратио тужилац, не би ли, као наставак своје притужбе, путем судског спора затражио правни лек за свој проблем.

Краљеви људи именовани за обављање истраге биле су особе са привременим задужењима племићког порекла из дате области. Њихова именовања се засигурно нису дешавала на основу неке централне евиденције, већ су то највероватније била имена особа које су оштећене стране предлагале за овакве документе јер су их сматрале погодним, способним и спремним да спроведу мере које краљ у свом наређењу формулише. Круг краљевих људи који се појављује у набрајањима неких докумената, од којих је у већини случајева само једна од наведених особа постала истражитељ, не може се, дакле, сматрати сталним особљем државне администрације које поседује адекватне квалификације и вештине, већ првенствено системом локалних контаката под окриљем њиховог микрокосмоса, који постаје живљи и опипљивији захваљујући именима набрајаним у списима.

Четврти, закључни елемент (*eschatocollum*) сенћанског декрета краља Матије Корвина у овом случају чини једна завршна реченица која садржи једино датум. Пракса која је била устаљена у средњовековној Мађарској XV века налагала је да сва документа државног и управљачког карактера стриктно наводе датум и место настанка дате наредбе. Код бележења датума било је карактеристично навођење црквеног празника, што и овај документ показује. Навођење места настанка данас је од посебног значаја за историјску науку и превазилази своју некадашњу практичну сврху, наиме, промене места које се могу везати за датуме нас доводе до личних кретања појединаца и на тај начин одређене локације постају валидна места дешавања захваљујући стварним датумима. Из таквих података се касније ствара итинераријум неке стварне историјске личности, тј. списак места боравка која су нам позната, која не само да свест будућих покољења о историји чини богатијом – као што се и сада присећамо боравка краља Матије у Сенти – већ и критика извора може са сигурношћу да се ослони на усклађену базу података.

Прималац сенћанског декрета краља Матије, Каптол залаварског бенедиктинског манастира посвећеног мученику Светом Адорјану, свој писмени извештај о резултатима истраге краљу је послао у року од месец дана, што се, узимајући у обзир велику раздаљину и услове саобраћаја у то време, као и време које је било потребно да се један таква задатак изврши, сматра изненађујуће брзим чак и за данашње услове и сведочи о његовом изврсној административном умећу. Свакако је zgodно упознати се са садржајем и овог писма-извештаја (*relatio*).

Највеличанственијем Височанству, господару Матији, по милости Божијој краљу Мађарске, Далмације, Хрватске, итд., њиховом најславнијем господару, са молитвом за његово благослов од стране Каптола залаварске цркве. Обавештавамо Ваше Височанство да смо са највећом понизношћу примили Ваша писма које сте нам наменили, а која су садржала следеће:

[Ту следи препис наредби краља Матије.]

Стога смо у жељи да послушамо сва упутства Вашег Височанства – како је то и наша дужност – сматрали подобним да за извршење наведених ствари, у друштву Вашег човека, Иштвана Бодаија, из наших редова одаберемо и за сведока пошаљемо нашег брата, оца Ференца, који су након повратка код нас једногласно сведочили да су на дан празника Светог Ференца који се обележавао пре који дан [=4. октобар], у жупанији Шомођ заједнички спровели истрагу са племићким и неплемићким житељима жупаније,к од којих је могло и било вредно распитати се о горе наведеном, отворено и са поверењем, те су открили истине исте природе као и што је то била пријава која је доспела до Вашег Височанства и које одговарају садржају Вашег горе наведеног писма. Састављено осмог дана споменуте истраге, горе наведеног лета Господњег. [= 11. октобар 1458.]

Стил писања извештаја је јако концизан, садржи и објективно констатује само главне податке о истрази (време, место и извршитеље). Разоткривену истину, резултат истраге, међутим уопште не спомиње, већ се надовезује на притужбе формулисане у декрету и тако констатује одговарајућу реалност датих оптужби. Форма коју је Каптол користио у свом одговору да назначи датум прати праксу која је била уобичајена за документе овог типа.

Након освртања на документационе карактеристике овог историјског списка вреди на крају кратко се позабавити и са садржајним елементима жалбе. Ко су били актери тог случаја, шта се зна о поседима који су били место непријатељских радњи и да ли је остао било какав податак о свађи између лица наведених у декрету?

Подносилац жалбе, Јанош Марцали, био је важна и позната личност свог доба. Корење његове породице се враћа до племићког племена Пец које се појављује у XIII веку и које је било земљопоседничко у јужном делу жупаније Ђер (Кајарпец, Фелпец). Из тог племена, које се касније поделило на 6 огранака, касније су проистекле многе историјски значајне породице (Пеци, Марцали, Берзенцеи, Ибрањи, Сентђерђи, Апоњи, итд.). Њихови поседи су се већином налазили у жупанијама Зала, Шомођ, Веспрем, Кереш, Загреб, Њитра и Саболч. Токм раније историје племена, многи његови потомци су били државни

méltóságot, a másik pedig csanádi püspöki tisztséget töltött be. Miklós gyermekeinek neve mellett apjuk legmagasabb betöltött tisztsége alapján előfordul olykor a *vajda Marcali fia* formájú névkiegészítés, s erre ismerhetünk tárgyalat oklevelünk „vajdafi” szófordulatában. János maga ugyancsak többszöri ajtónállómesteri, illetve szlavón báni méltóságig vitte. Neve a forrásokból 1459-ben tűnik el. Fiú utódot nem hagyott. Az oklevélben említett leányát, Katalint egy stájer eredetű nemes, Lotombergi Svampek György vette nőül, ki utóbbinak a neve az 1470-es évek végéig szórványosan előfordul a magyarországi történeti forrásokban. Inगतag hűsége miatt – minthogy nyíltan III. Frigyes császár oldalára állt – Mátyás király elvette tőle a Zala megyei Szentgyörgy várát, s azt más javaival együtt a Báthoryak kezére adta. A Marcali család 1487-ben bekövetkezett kihalása után birtokvagyonuk nagy része királyi adomány folytán ugyancsak az övéké lett.

A panaszolt hatalmaskodás elkövetésével megvádolt személyek, Dombói Miklós és Szerdahelyi Imre fia György nem kevésbé előkelő felmenőkkel büszkélkedhettek. Ők az ugyancsak az Árpád-kortól nyomon követhető történetű Győr nemzetség ivadécai. E nemzetség első ismert tagja a Somogy megyei zselicszentjakabi bencés monostort 1061-ben megalapító Ottó volt, aki somogyi ispáni tisztsége mellett egy időben a nádori méltóságot is betöltötte. A Győr nemzetség birtokai jobbára Somogy, Moson, Baranya és Győr megyében helyezkedtek el. A taglalt ügyben érintett személyek a nemzetség Szerdahelyi ágához tartoztak. A nemzetségi ág nevét adó, mára eltűnt település Somogy megyében a mai Kaposvártól délkeletre, Gálosfa és Hajmás település közelében helyezkedett el egykor. A Győr nem itt megtelepedő tagjai a XIV. század közepétől használják nevükben a Szerdahelyi megjelölést. A Szerdahelyiek nemzetségi ága a XV. század elején 3 alágra szakadt, jelesül a Dersfy, a Dancsfy és az Imrefy családra. A hatalmaskodás egyik bevádoltja, Imre fia György az Imrefy családból sarjadt, s bár módos férfiú volt, a közéletben nem jutott jelentékenyebb szerephez. A másik megjelölt férfiú, Dombói Miklós ugyancsak Győr nemzetségi nemes volt, s a nemzetségnek egy másik, Baranya és Somogy megye határán, a mai Szigetvár vidékén birtokérdeklőségekkel rendelkező ágából származott. Ennek tagjai a Dombói vagy Dombai nevet a XIV. század húszas éveitől használták. Pályája során Miklós a déli országrész több fontos tisztségét betöltötte, volt macsói, majd pedig szlavón helyettes bán, baranyai alispán, kőrösi ispán, míg a panaszban érintett időszakban a somogyi alispáni tiszteletet viselte. A Mátyás királyféle okiratban szereplők érdekütközése tehát az országos politikában is súlyos jelentőséggel bíró királyi figyelmére érdemes birtokosok konfliktusának tekinthető.

Az oklevélben előforduló személyek sorában a felsorolt királyi emberek érdemelnek még röviden figyelmet, legalábbis annyiban, hogy megkíséreljük a nevük mellett feltűnő helységneveket azonosítani. Mint fentebb már utalás történt rá, a középkori jogügyleteket foganatosító eljáró személyek – mint jelen esetben is a királyi emberek – jellemzően a térség nemesi társadalmából kikerülő megbízottak voltak. Oklevelünk három helynevet kapcsol a felsorolt öt lehetséges királyi ember neve mellé. Bálintot és Ányost Köveskútról valónak mondja, amely származási hely azonosítása hordoz leginkább bizonytalanságokat. Számolni lehet azzal a lehetőséggel, hogy arról a Köveskútról van szó, amely Dombóvártól délre, a mai Egyházaskozárhoz közel elhelyezkedő, utóbb elenyészett Köveskúttal azonosítható. Ennek hozzávetőleg 25-30 kilométer a távolsága Szerdahelytől, viszont elég messzire esik a hatalmaskodás helyszínétől. Az is felmerülhet azonban, hogy a Keszthelyhez közeli mai Zalaköveskút faluban jelöljük meg e helynév egykori megfelelőjét, amely Marcalitól van hozzávetőleg

40 kilométernyi távolságra. Minthogy az ügyben Marcali János panaszos érdekében indult vizsgálat, így a királyi ember kiküldése viszonylatában talán inkább a Marcali család érdeklőségi területeihez közeli térségben keresendő a javasolt királyi emberek illetősége. Ráadásul Zalaköveskút a zalai konventhez is meglehetősen közel fekszik, így az eljárás lebonyolítása is egyszerűbbnek bizonyulhatott innen való királyi emberek közreműködésével. A kijelöltek közül kettőről, Benedekről és Mátéről mint Lencsen településről származó személyekről beszél az oklevél. E falunak az emléként ma a Somogy megyei Nagybjomhoz közeli Lencsenpuszta településnév őrzi. Ennek térsége sincsen 20 kilométernél messzebbre Marcalitól és 30 kilométerre Zalavártól. Az eljárást végül lebonyolító István királyi ember előneve Boda falunévre utal, amely alighanem az egykor a Somogy megyei Csurgó uradalmába tartozó – a mai Zákány és Gyékényes települések környékére tehető –, korunkra elenyészett Bodafalvának feleltethető meg. Királyi emberként a vizsgálat elvégzése valószínűleg amiatt hárult végül Bodai Istvánra, mert ő a Dráva folyó körzetében lényegében az elkövetett hatalmaskodások helyszínén élt.

A hatalmaskodó Dombói Miklós és Szerdahelyi Imre fia György jogtalan foglalásának célpontját Mátyás király zentai keltezésű oklevele a Somogy megyei Alsózákány és Almakert birtokokon fekvő részirtokokban jelöli meg. E birtokok a megye déli részén, közvetlenül a Dráva mellett feküdtek, s a központjában egykor várral rendelkező zákányi uradalom részét képezték. A XIV. század közepén Zákánynak a Dráván réve, kikötője volt, továbbá jövedelmező vámszedő hely is kapcsolódott a településhez. Zákányt a XV. század közepére Alsó- és Felső- névelőtaggal megkülönböztetett két településre osztották, s ekkoriban mindkettőt mezővárosnak mondták. Várkastély itteni létezéséről már 1450-ből maradt fenn említés, és az is feltételezhető, hogy azt ténylegesen ennél több évvel korábban emelték. Elhelyezkedéséről a legújabb vélemények azt valószínűsítik, hogy az erődítése mai Gyékényes és Zákány település határterületén, a Dráva síkján állt, Gyékényestől nagyjából 1 kilométerre északnyugatra. A felsőzákányi templom és mezőváros helye a Gyékényeshez tartozó Újhegyen feltételezhető. Almakertbirtokról a zákányi uradalom tartozékaként emlékeznek meg a korabeli oklevelek, és birtoklástörténetük is egybekapcsolódik. A falu korunkra elenyészett. Emlékét a mai Gyékényes északi határterületén a ma Kisirtásnak mondott helyen a XIX. században még használt Almás és Kisalmáskert névelőjelek őrizhették meg.

Az uradalomban sokáig a Zákányi, valamint a Marcali családnak voltak érdeklőségei, akik a XIV. század végén kölcsönös örökösödési szerződést is kötöttek egymással. A Zákányiakkal létrejött házassági kapcsolatok azonban a XV. század középső harmadában mind a Dombóiak, mind pedig a velük rokon Szerdahelyi Imrefyek számára alapot teremtettek ahhoz, hogy önálló birtokigényeket próbáljanak meg ott – nem is sikertelenül – érvényesíteni. 1446-ban formális megosztás történt a Zákányiak és a Marcaliak uralta részek elválasztása érdekében. Mindamellet Dombói Miklósnak és Imre fia Györgynek zálogügyletek révén az 1450-es évek elejére sikerült rendelkezésük alá vonniuk a Marcaliak itteni részeit is, noha számos ekkoriban kelt oklevélből kiderül, hogy a zálog fejében vállalt fizetési kötelezettségének Imre fia György többszöri felszólítás ellenére sohasem tett eleget. Ennélfogva Marcali János és leánya, Katalin ragaszkodtak a Miklós és György kezére adott részirtokok fölötti jogaik fenntartásához, annak ellenére is, hogy Miklós és György úgy viselkedtek az uradalommal és tartozékaival kapcsolatban, mintha azokat minden tekintetben kifogástalan törvényes szerzeményként uralták volna. Ennek egyik megnyilvánulása lehetett,

великодостојници, међу њима се нашао и по који надор. Отац дотичног Јаноша из нашег документа, Миклош Марцали је у Жигмондовој ери једно време био трансилванијски војвода, један од његове браће био је главни краљевски вратар, док је други био бискуп Чанада. Поред свог имена, Миклошева деца су често на основу највише позиције свог оца користили и допуну имена *син војводе Марцалија*, на шта смо и сами наишли у нашем документу („војводић”). Сам Јанош је такође у неколико наврата успео да се домогне титуле главног вратара, а досегао је и позицију славонског бана. Његово име из извора нестaje 1459. године. За собом није оставио мушког наследника. Његову кћер Каталин, која се спомиње у декрету, оженио је Ђерђ Свамбек Лотембершки, племић штајерског порекла чије се име спорадично спомиње у мађарским историјским изворима све до 1470. године. Због његове „климаве” верности, након што је отворено подржао цара Фридриха III, краљ Матија му је одузео тврђаву Сентђерђ у жупанији Зала и заједно са пратећим добрима га је поконио Баторијевима. Након што се лоза Марцалијевих 1487. угасила, већина поседа који су били део њихове имовине такође је припала тој породици.

Особе које су у жалби биле оптужене за насилнички чин, Миклош Домбои и Ђерђ, син Имреа Сердахелџија, су такође могли да се диче исто толико угледним племићким пореклом. Они су били потомци племена Ђер чије се порекло доказано води од времена Арпада. Први познати члан племена је био Ото који је 1061. године основао бенедиктански манастир у Желичсентјакабу у жупанији Шомођ, а који је поред задужења шомођског ишпана у једно време обављао и функцију надора. Поседи племена Ђер су већим делом били смештени у жупанијама Шомођ, Мошон, Барања и Ђер. Особе које су биле умешане у дату ситуацију припадале су племенској грани Сердахелџијевих. Место по ком је ова грана добила име данас већ не постоји, али се некада налазило у жупанији Шомођ, југоисточно од данашњег Капошвара, у близини места Галосфа и Хајмаш. Чланови племена Ђер који се нису овде населили ознаку Сердахелџија у свом имену користе од средине XIV века. Грана Сердахелџијевих се почетком XV века дели на даље три гране, поименично на породице Дершфи, Данчфи и Имрефи. Један од оптужених, Ђерђ, син Имреа, водио је порекло од породице Имрефи и иако је био младић из добростојеће породице, није успео да се домогне ниједне значајније друштвене функције. Други оптужени младић, Миклош Домбои, такође је био племић из племена Ђер и порекло је водио од друге гране која је била власник поседа на граници жупанија Барање и Шомођ, у околини данашњег Сигетвара. Потомци те гране су име Домбои или Домбаи почели да користе од двадесетих година XIV века. Током своје каријере Миклош је обављао све значајне функције јужног дела државе, био је заменик мачеуског бана, потом и славонског, вицеишпан Барање, ишпан Кереша, док је у време подношења жалбе био вицеишпан у Шомођу. Сукоб интереса актера наведених у декрету краља Матије је, значи, имао тежину и у политичком смислу и може се сматрати конфликтом који је заслужио посебну пажњу краља.

Од појединаца именованих у документу нашу пажњу заслужују још краљеви људи, бар у тој мери да покушамо да идентификујемо називе места који су стајали поред њихових имена. Као што смо то раније већ истакли, особе које су спроводиле средњовековне правне поступке – као што је овде случај са краљевим људима – карактеристично су биле повереници и уједно припадници племићког слоја датог региона. Овај документ са именима петорице потенцијалних краљевих људи повезује

три назива места. За Балинта и Ањоша тврди да су из Кевешкута – идентификација овог места порекла са собом носи највише непоузданости. Постоји могућност да се ради о Кевешкуту који се налазио јужно од Домбовара, у близини данашњег Српског Козара и који се може поистоветити са касније несталим Кевешкутом. Ово место се налази на 25-30 км од Сердахелџа, међутим, прилично је далеко од места прекршаја. Такође постоји могућност да као то место идентификујемо село у близини Кестхелџа које данас носи назив Залакевешут и које се од Марцалија налази на четрдесетак километара. Како се истрага покренула због оштећеног Јаноша Марцалија, већа је вероватноћа да су за функцију краљевог човека предложили појединца из региона који је био од интереса породици Марцали. Осим тога, Залакевешут се заправо налази на малој удаљености од заланског каплана, што значи да је спровођење поступка било лакше уз помоћ људи из околине. Двојицу именованих, Бенедек и Матију, документ спомиње као мештане Ленчена. Сећање на ово село данас у свом називу чува насеље Лемченпуста у близини Нађбајома у жупанији Шомођ. Ни овај се предео не налази на удаљености већој од 20 км од Марцалија и 30 км од Залавара. Презиме краљевог човека Иштвана, који је на крају спровео истрагу, указује на назив села Бода које највероватније одговара некадашњем месту Бодафалва, селу које је некада припадало велепоседу Чурго у жупанији Шомођ и које би се данас налазило у околини насеља Закањ и Ђекењеш. Задатак да спроведе истрагу у име краља је Иштвану Бодаију вероватно припао зато што је он живео у округу реке Драве, скоро на месту спорних дешавања.

Као место незаконитог присвајања од стране надмених Миклоша Домбоија и Ђерђа, сина Имреа Сердахелџија, Матија Корвин је у свом сенћанском декрету навео делове поседа Алшозакањ и Алмакерт у жупањији Шомођ. Ови поседи су се протезали непосредно уз Драву, у јужном делу жупаније и чинили су део закањског велепоседа у чијем средишњем делу се некада налазила тврђава. Средином XIV века Закањ је имао скелу и пристаниште на Драви, а уз њега је припадало и место где се наплаћивала царина, што је доносило додатни профит. Закањ је до средине XV века подељен на два села која су добила префиксе *Alsó- i Felső-* (Горњи и Доњи) и у то су време оба места називана варошицама. О постојању дворца-тврђаве на овом месту постоји белешка још из 1450. године, а претпоставља се да су га подигли много година раније. Најновије претпоставке говоре да је утврђење стајало на граници између места Ђекењеш и Закањ, уз Дрину, на око километар северозападно од Ђекењеша. Такође се спекулише да је место цркве у Горњем Закању и саме варошице било на Уђеђу које данас припада Ђекењешу. Документа из тог времена о Алмакерту говоре као о делу закањског велепоседа и историја њихових власника је истоветна. Село је током времена нестало. Сећање на њега су још у XIX веку чували називи Алмашкерт и Кишалмашкерт (Мали Алмашкерт) које су у оно време још користили за делове северног дела атара у Ђекењешу, а које се данас назива Киширташ.

Велепосед је дуго био у поседу породица Закањи и Марцали које су крајем XIV века чак склопиле споразум о узајамном наслеђивању. Бракови склопљени са члановима породице Закањи су у другој трећини XV века створили основу да потомци породица Домбои и њихови рођаци Сердахелџи Имрефији потражују самостално, независно право на свој посед, у чему су на крају и успели. Године 1446. десила се формална подела у интересу физичке сепарације делова у некадашњем власништву Закањија и Марцалија. И поред свега овога, Миклош Домбои и Ђерђ,

hogyan az 1458. évi Mátyás királyféle zentai oklevél szerint Dombói Miklós hozzányúlt az itteni uradalmi központhoz, és ezt az átépítő beavatkozást vagy korszerűsítést nevezik panaszukban a Marcaliak új erődtény, azaz várkastély emelésének, holott az ilyen természetű, uradalmi központ szerepét ellátó objektumnak ekkoriban már nyilvánvaló előzménye volt, még ha annak kezdeményezője és felépíttetője ma már egyértelmű bizonyossággal nem is megnevezhető. Megjegyzést érdemel végül az a körülmény is, hogy oklevelünkben a panaszolt cselekmények elkövetői, Miklós és György összhangban együttműködő tetteársaknak látszanak, valójában azonban más fennmaradt oklevelek tanúsága szerint közöttük is súlyos érdekellentétek húzódtak, s többször is peres felekként kerültek szembe egymással. Annak a szövevényes és hosszan elhúzódó pereskedésnek a bemutatása azonban, amely az oklevelünkben érintett konfliktus kapcsán Mátyás király korában a zánkai uradalom hovatarozása körül bonyolódott – és amelynek további más neves történelmi családok is érintettjeivé váltak –, messze túlmutat Zentán kelt királyi oklevelünk tartalmának értelmezésén, és természetszerűleg önálló tanulmány kereteit igényli.

FÜGGELÉK

Mátyás király Zentán kiadott 1458. évi oklevelének és az azt magában foglaló zalavári konventi jelentésnek a latin olvasata

Serenissimo principi, domino Matthei, deigratia Hungarie, Dalmatie, Croatie etc. regi, domino ipsorum gloriosissimo Conventus ecclesie Zaladyensis orationum suffragia devotarum. Vestra noverit Serenitas nos litteras vestras inquisitorias nobis directassumpma cum obedienti arecepissein hec verba:

Mathias, dei gratia rex Hungarie, Dalmatie, Croatie etc. fidelibus nostris Conventui Zaladyensi salutem et gratiam. Exponitur nobisin personis fidelium nostrorum magnifici Johannis filii Wayuode de Marczalyac generose domine Katherina vocate filie eius demquerulose, quod temporibus preteritis, videlicet

Quadragesima in anno domini Millesimo Quadringentes imoquinquages imoseptimoe lapso, Nicolaus de Domboac Georgius filius Emerici de Zerdahel totale sportione seorundem possessionarias inpossessi onibus Alsozakan et Almakerth vocatis in comitatu Symigiensi existentis habitas a manibus eo rundem minus iuste acindebite occupassent, acidem Nicolaus de Dombo in facie prelibat eportioni spossessionarie inpossessione Alsozakan habite novum fortalitium seu castellum erigere et constru erefecisset, quibus sic occupatisa cerecto castellou teturetiat de presentiinpreiudicium dictorum exponentium et dampnum valde magnum. Super quo fidelitati vestre firmiter precepientes mandamus, qua tenus vestram mittatis hominem pro testimonio fide dignum, quo presente Valentinus vel Anianus de Kweskuthaut Benedictus sive Matheus de Lenchen neve Stephanus de Boda aliisabsentibus homo noster ab omnibus, quibusincumbat, meram de premissis experiatur veritatem, quam tandem nostre personali presentie fideliter rescribatis. Datum in Zyntha, feria secunda proxima post festum Nativitatis Marie, anno domini Milles imo quadringentes imo quinquages imo octavo.

Unde nos mandatis vestre Serenitatis in omnibus obe direcupientes, uttenemur, unacum Stephano de Boda, homine vestro nostrum hominem, videlicet fratrem Franciscum sacerdotem, unum ex nobis ad premissa peragenda nostro pro testimoni oduxissemus destinandum, qui tandem exinde ad nos reversinobis concorditerretulerunt, quod ipsi in festo Beati Francisci confessoris proximo preterito in comitatu Symigiensi simul procedendo a nobilibus et ignobilibus eius dem comitatus hominibus, a quibus decuisset et licuisset, palam et oculte diligenter de premissis in qui rendo talem scivissent veritatem, sicut dictum exitisset vestre serenitati et prout tenor litterarum vestrarum contineret predictarum. Datum octo die diei in quisitioni sante dicte anno domini supradicto [1458].

Az irat lelőhelye: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. Diplomatikai Levéltár 15283. (Magyar Kamara Archivuma. Neoregistrata acta 23. 50.)

син Имреа, успели су да почетком педестих година XV века кроз залогу овдашње делове Марцалијевих ставе под своје власништво, иако се из многих докумената који су настали у то време јасно види да Ђерђ, син Имреа, никада није испоштовао договор о исплати дуга упркос неколико опомена. Стога су се Јанош Марцали и његова кћер Каталин залагали да задрже своје право на своје поседе, иако су се Миклош и Ђерђ понашали у вези поседа и пратећих добара као да су их стекли беспрекорним правним путем. Једна од кулминација таквог понашања је сигурно био случај, који је и био предмет сенћанског декрета краља Матије из 1458. године, када је Миклош Домбои започео доградњу или модернизацију зграде утврђења, коју Марцалијеви називају изградњом нове тврђаве. Међутим, постојање таквог централног објекта велепоседа, тј. утврђења, већ је забележено, иако се иницијатор и градитељ првобитног објекта са сигурношћу данас већ не може одредити. Вредно је напоменути и то да се у документу Миклош и Ђерч, починиоци прекршаја, представљају као саучесници, док су у стварности и између њих двојице постојали сукоби интереса, а неретко су се суочавали и као две супротне стране у судским споровима, о чему сведоче бројна документа. Представљање сложеног и дуготрајног спора који се одвијао у време краља Матије Корвина и који се тицао власничког права над закањским велепоседом и конфликта споменутог у нашем декрету (у који су се касније такође уплеле многе историјски значајне породице) далеко надмашује анализу садржаја сенћанског краљевског декрета и природно захтева оквиру самосталне студије.

ПРИЛОГ

Текст сенћанског декрета Матије Корвина из 1458. године у оквиру извештаја залаварског каптола на латинском језику

Serenissimo principi, domino Matthie, dei gratia Hungarie, Dalmatie, Croatie etc. regi, domino ipsorum gloriosissimo Conventus ecclesie Zaladyensis orationum suffragia devotarum. Vestra noverit Serenitas nos litteras vestras inquisitorias nobis directas sumpma cum obedientia recepisse in hec verba:

Mathias, dei gratia rex Hungarie, Dalmatie, Croatie etc. fidelibus nostris Conventui Zaladyensi salutem et gratiam. Exponitur nobis in personis fidelium nostrorum magnifici Johannis filii Wayuode de Marczaly ac generose domine Katherina vocate filie eiusdem querulose, quod temporibus preteritis, videlicet in Quadragesima in anno domini Millesimo Quadringentesimo quinquagesimo septimo elapso, Nicolaus de Dombo ac Georgius filius Emerici de Zerdahel

totales portiones eorundem possessionarias in possessionibus Alsozakan et Almakerth vocatis in comitatu Symigiensi existentis habitas a manibus eorundem minus iuste ac indebite occupassent, ac idem Nicolaus de Dombo in facie prelibate portiones possessionarie in possessione Alsozakan habite novum fortalitium seu castellum erigere et construere fecisset, quibus sic occupatis ac erecto castello utetur etiam de presenti in preiudicium dictorum exponentium et dampnum valde magnum. Super quo fidelitati vestre firmiter precepientes mandamus, quatenus vestram mittatis hominem pro testimonio fidedignum, quo presente Valentinus vel Anianus de Kweskuth aut Benedictus sive Matheus de Lenchen neve Stephanus de Boda aliis absentibus homo noster ab omnibus, quibus incumbat, meram de premissis experiatur veritatem, quam tandem nostre personali presentie fideliter rescribatis. Datum in Zyntha, feria secunda proxima post festum Nativitatis Marie, anno domini Millesimo quadringentesimo quinquagesimo octavo.

Unde nos mandatis vestre Serenitatis in omnibus obedire cupientes, ut tenemur, unacum Stephano de Boda, homine vestro nostrum hominem, videlicet fratrem Franciscum sacerdotem, unum ex nobis ad premissa peragenda nostro pro testimonio duxissemus destinandum, qui tandem exinde ad nos reversi nobis concorditer retulerunt, quod ipsi in festo Beati Francisci confessoris proximo preterito in comitatu Symigiensi simul procedendo a nobilibus et ignobilibus eiusdem comitatus hominibus, a quibus decuisset et licuisset, palam et oculte diligenter de premissis inquirendo talem scivissent veritatem, sicut dictum extitisset vestre serenitati et prout tenor litterarum vestrarum contineret predictarum. Datum octo die diei inquisitionis antedictae anno domini supradicto [1458].

Место чувања документа: Државни архив Мађарског националног архива. Дипломатски архив 15283. (Архив мађарске коморе. Neoregistrata acta 23. 50.)

Szerkesztőbizottság / Уређивачки одбор
ifj. Fodor István, Szűgyi Ferenc

Kiadó / Издавач
Történelmi Levéltár, Zenta / Историјски
архив Сента
Zenta Község Idegenforgalmi Szervezete /
Туристичка организација општине Сента
Thurzó Lajos Művelődési-Oktatási Központ /
Културно-образовни центар „Thurzó Lajos”

Felelős kiadó / Одговорни издавач
a zentai Történelmi Levéltár igazgatója /
директор Историјског архива у Сенти

Szöveg / Текст
Almási Tibor, Tari László

Fordító / Преводаилац
Harmath Đorđević Timea

Lektor és korrektor / Лектор и коректор
Kávai Mucsi Katalin
Predrag Popović

Műszaki szerkesztő / Технички уредник
Beszédes István

Példányszám / Тираж
400

Nyomda / Штампарија
Grafoprodukt, Szabadka / Суботица

Támogatók / Донатори
Zenta Község / Општина Сента

ISBN 978-86-89039-07-8

CIP – Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

929.731 Mátyás, I.

АЛМАШИ, Тибор, 1959–

Mátyás király Zentán = Матија Корвин у Сенти / [szöveg, текст Almási Tibor, Tari László ; fordító, преводаилац Harmath Đorđević Timea. – Zenta : Történelmi Levéltár = Сента : Историјски архив, 2018 (Szabadka : Grafoprodukt). – 24 str. : ilustr. ; 30 cm

Uparedo mađ. tekst i srp. prevod. – Podatak o autorima preuzet iz kolofona. – Tekst štampan dvostubačno. – Tiraž 400. – Bibliografija.

ISBN 978-86-89039-10-8

1. Тари, Ласло, 1954– [аутор]

а) Матија Корвин I, мађарско-хрватски краљ (1443–1490) – Сента

COBISS.SR-ID 325255943